

Gazprom'un Rusya İçin Öneminin Ekonomi-Politiği

Political Economy of the Importance of Gazprom for Russia

Emek YILDIRIM-ŞAHİN¹

Öz

Enerji, insanlık tarihi boyunca insan yaşamı için hep önemli bir olgu olagelmıştır. Bugün dünya üzerinde bu güce sahip olan ve çeşitli mecralarda bu gücün ekonomik ve politik veçhelerini dinamik bir biçimde kullanan ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu gelmektedir. Bu iki ana ülkenin enerji üzerinden kurdukları işbirlikleri aynı zamanda ekonomik ve siyasal ittifakların da anahtarını vermektedir. Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nden kalan ağır sanayi altyapısının yanısıra zengin yeraltı kaynaklarından elde ettiği bu gücü hem ulusal hem de uluslararası bağlamda aldığı her kararın, attığı her adımın dâhilinde görmek mümkündür. Bu hususta, Vladimir Putin'in başkanlık koltuğuna oturduğu 2000 yılı ve sonrasında özellikle enerji sektörü gözetilerek yapılan devletleştirme politikaları sonucunda bir devlet şirketi haline gelen ve her geçen gün dâhilinde barındırdığı sektörleri ve şirketleri arttırarak dünyanın önde gelen şirketlerinden birisi Gazprom'dur ve hem Rus coğrafyasındaki hem eski Sovyet coğrafyadaki hem de Avrupa ve Uzakdoğu coğrafyalarındaki hem de dünyanın geri kalanındaki etki alanı ekonomik olduğu kadar siyasal kararları ve müdahaleleri de içermektedir. Bu çalışma ile, Gazprom'un bu nitelikleri üzerinden Rusya için ulusal ve uluslararası bağlamda yeri ve öneminin ekonomik ve politik veçheleri irdelenmeye çalışılacaktır. Bu nedenle, ilk önce SSCB ve Boris Yeltsin dönemleri üzerinden bir tarihsel incelemeye gidilecek, ardından da, özellikle Rus devletinin ve Vladimir Putin yönetiminin mevcut gücünün arkasında yatan nedenleri anlamak için, ulusal ve uluslararası bazda Gazprom'un öneminin ekonomi-politik bir analizi yapılmaya çalışılacaktır.

Jel Kodları: O13, P16, P18, P31, Q35, Q48

Anahtar Kelimeler: Rusya, Gazprom, doğalgaz, enerji sektörü, devlet şirketi

¹ Dr. Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, emekyildirim@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9101-8243.

Abstract

Energy always becomes a significant fact for the living of people in the course of human history. Today the United States of America and Russian Federation are two prominent countries that have such a power and dynamically use economic and political aspects of this power in various mediums all over the world. The collaboration of these two main countries over the energy also gives the key of economic and political alliances at the same time. It is possible to see this power of Russia obtained from its rich underground sources within every decision, every step taken in both national and international context besides heavy industry infrastructure remained from the Soviet Union. In this respect, Gazprom is one of the foremost corporations in the world by conveying to a state-owned company as a result of nationalization politics carried out especially for regarding the energy sector and increasing the number of sectors and companies it contains every day by the year of 2000, when Vladimir Putin became the president, and afterwards, and its sphere of influence not only in Russian, post-Soviet, European and Far Eastern geographies but also in the rest of the world also includes economic and political decisions and interventions. By this work, it will aim to investigate the economic and political aspects of the place and importance of Gazprom for Russia within the context of national and international context through such attributes of it. For this reason, firstly it will handle a historical examination over USSR and Boris Yeltsin eras, and then it will try to make a political-economic analysis upon the significance of Gazprom on national and international bases especially for understanding the reasons behind the current power of Russian state and Vladimir Putin's administration.

Jel Codes: O13, P16, P18, P31, Q35, Q48

Keywords: Russia, Gazprom, natural gas, energy sector, state corporation

1. Giriş

“Gerçekte ekonomi, bir dilden başka bir şey değil. Ve bu dilde en çeşitli düşünce ve mesajlar ifade edilebilir. [...Ve p]atriotik projeyi siyasette ifade edilen o berraklığıyla jeoekonomi dilinde de formüle etmek tamamen mümkündür. [...] Özgür ve bağımsız bir ‘ada’, ‘kita’ olarak Rusya’nın geleceği, Avrasya’nın geleceği, bugün BDT [Bağımsız Devletler Topluluğu] çerçevesinde iktisadi entegrasyon süreçlerini ayakta tutup tutmayacağımıza ve Rusya’nın kendisinde ekonomik ilişkilerin bütünlüğünü koruyup koruyamayacağımıza bağlıdır. [...Neticede m]adem ki, ekonomi bir dildir, patriotik düşünce bu dilde de tüm kapsamıyla ifade edilebilir.” (Dugin, 2014: 347, 350-351)

İnsanlık tarihi boyunca enerji ihtiyacının hızla arttığı ve belki de zirve yaptığı dönem sanayileşme ile başlayıp günümüze kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Bir yandan, sanayileşmenin ve kapitalizmin bir getirisi olarak her geçen gün artan enerji gereksinimi, başlarda kömür, sonra petrol ve gazdan elde edilen enerji ile bunlara alternatif oluşturması çabasıyla geliştirilen nükleer enerji ve daha doğa dostu olduğu ileri sürülen su (hidrolik), güneş (solar) ve rüzgâr enerjisi kullanılarak karşılanmaya çalışılmakta ise de genel olarak ağırlıklı olarak karbon bazlı enerji kaynaklarının tüketimi üzerinden giderilmeye çalışılmaktadır. Hatta, bir anlamda, “[a]ntroposen karbon ile çalışır” (Wark, 2020: 18). Diğer yandan, gelişen bilim ve teknoloji ile enerji türlerinin artmasına rağmen hala artan oranlardaki enerji ihtiyacı kapitalist sistemin en önemli sorunlarından birini de hala teşkil etmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki belli

Yıldırım-Şahin, E. (2021). Gazprom'un Rusya için öneminin ekonomi-politiği. *Fiscaeconomia*, 5(2), 470-491. doi: 10.25295/fsecon.920029

miktarda bir veya birkaç enerji kaynağına sahip olmak aynı zamanda küresel bazda politik ve ekonomik arenada bir anlamda önemli bir konuma sahibi olmayı da getirmektedir. Hem ulusal bazda enerji ihtiyacını karşılayacak kadar hem de uluslararası bazda enerji ihraç edecek kadar enerji kaynağına sahip ülkelerle enerjiyi bu ülkelerden ithal eden ülkeler arasındaki siyasi ve iktisadi denge aynı zamanda küresel kapitalizmin politik ve ekonomik yapılanmasında karar verici bir etkiye sahiptir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısına bakıldığı vakit, ortaya çıkan büyüklü küçüklü ekonomik krizlerle bölgesel/yerel savaşların ve ülkeler arası ihtilafların nedenleri arasında enerji kaynaklarının ulaşımı ya da bu kaynakları ele geçirme, kullanma imkânı gibi olgular olduğu görülecektir. Ekonomik olarak dünyanın önde gelen ülkeleri bazında ise, bir yanda hala ağır sanayinin ve diğer bir yanda her geçen gün etki alanını genişleten bilişim sektörünün başat olduğu ekonomik kapasitelerinin devamını ve gelişimini sağlamak için lazım olan enerji gereksinimi hem birbirleriyle ilişkileri hem de dünyanın geri kalanıyla olan ilişkileri bağlamında kilit role sahip olagelmıştır. Diğer taraftan, bu bağlam dâhilinde, küresel kapitalist sistem içinde dünya üzerinde varolan ülkelerin çoğundan daha fazla ekonomik ve siyasal güce sahip olan ulusötesi şirketler ile uluslararası kurum ve kuruluşların da enerjiyle ilgili olarak ortaya çıkan sorunlara ve verilmesi gereken kararlara kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı bir biçimde müdahil oldukları görülmektedir.

Bu ülkelerin başında yer alanlardan birisi de Rusya Federasyonu'dur. Coğrafi olarak dünyanın en büyük ülkesi olan Rusya'nın hem Avrupa Birliği'ne (AB) hem Çin'e hem de Amerika Birleşik Devleti'ne (ABD) sınır olan geniş arazisindeki mevcut toplam yeraltı ve yerüstü kaynaklarının zenginliği, bu ülkeyi dünya enerji piyasasının en önemli aktörlerinden biri haline getirmektedir. Örneğin, günümüzde öngörülen dünya doğalgaz rezervinin dörtte biri ve çıkarılan doğalgazın yaklaşık %20'si, ağırlıklı olarak Batı Sibirya'da olmak üzere, Rusya'da bulunmaktadır (Lunden vd., 2013: 663). Bunun yanında, Sovyetler Birliği'nin varisi olması hasebiyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminden kalan ekonomik ve politik ilişkilerin de yardımıyla, günümüzde -bilhassa Ortadoğu'da, Latin Amerika'da ve Afrika'da olmak üzere- uluslararası arenada kurduğu irtibatlar ve ittifaklar, yine enerji piyasasında söz sahibi bir konumda yer almasını da sağlar durumdadır. Bu bağlam dâhilinde, Rusya'nın uluslararası enerji piyasasındaki ağırlığını hem politik hem de ekonomik alanda uluslararası çapta genişletecek biçimde etki eden temel faktörler ise özellikle Vladimir Putin yönetimi ile Rus devletinin kontrol altına aldığı büyük enerji şirketleridir. Bunların başını ise Gazprom ve Rosneft çekmektedir. 2000'li yılların başında devletleştirildiğinden beri Rusya'nın en büyük şirketi olan Gazprom, aynı zamanda hem ulusal çapta hem de küresel çapta iktisadi ve siyasal alanda Rus devleti için büyük bir öneme sahip bir kuruluş halini de almıştır.

Bu öneme binaen de, bu çalışma, Gazprom'un sahip olduğu etki alanının genel manada Rusya'nın daha spesifik manada Rus devletinin ve Vladimir Putin yönetiminin mevcut ekonomik ve politik ajandası bağlamındaki yerinin irdelenmesini amaçlamaktadır. Rusya özelinde, 2000 yılı itibariyle ortaya konan yeni ekonomik ve politik yapılanmanın hem ulusal hem de uluslararası bağlamda paternalist bir otoriter devlet modelinin kurulumu ve sağlamaştırılması için bir zemin hazırlayacak biçimde formüle edildiği açıktır. Bir anlamda, bu dönüşümün başlangıcı olan Putin'in siyasal iktidara gelmesiyle birlikte devletleştirilen ve tekelleştirilen şirketler de bu dönüşümün lokomotifleri olmuştur. Özellikle bu şirketlerden Gazprom, bu dönüşümün hem ekonomik hem de siyasal alanda lokomotifi olarak ulusal ve küresel arenada kendine yer bulmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmanın kapsamı dâhilinde, ilk

önce SSCB dönemi ile 1990'lı yıllar üzerinden Gazprom'un kısaca tarihsel arkaplanı ele alındıktan sonra günümüzde şirketin ulusal ve uluslararası bazda öneminin ekonomik ve siyasal arkaplanı irdelenmeye çalışılacaktır. Bu amaç çerçevesinde, bu hususa dair literatürde mevcut olan diğer çalışmalardan farkını ise, ağırlıklı olarak bu alanda yapılan çalışmaların yapıldığı tarihteki nicel verilere dayalı bir analiz altyapısı kullanılırken verilerin zaman içinde değişmesi sonucunda bazı analiz şemalarının da boşa çıkması ihtimaline karşı bu çalışmanın nicel veriler yerine ele alınan konunun barındırdığı neden-sonuç şemasının –argümanları ortaya koymada irdelemelerin daha açıklayıcı olabilmesi için bazı niceliksel verilere başvurulacak olsa da temelde– niteliksel bir analizini yapma gayreti oluşturmaktadır. Bunun yanısıra, bu çalışmanın konusunu oluşturan hususun literatürü oluşturan çalışmalarda genel olarak salt ya Rusya'nın doğalgaz ticareti yaptığı ülkelerle olan ilişkisi üzerinden mevzunun –bilhassa uluslararası ilişkiler bağlamında– politik yönünün ele alınması ya da Gazprom'a ve Rusya'nın doğalgaz ticaretine dair anlık nicel veriler üzerinden iktisadi ve finansal yönünün ele alınmasına rağmen bu çalışmanın bağlamı dâhilinde bu iki alanın birarada irdelenmesine, diğer bir deyişle mevzu bahis edile konunun ekonomi-politik bir analiz düzeyinin çalışmanın metodolojisini oluşturacağını da belirtmekte fayda vardır. Nihai olarak, bu çalışma sadece Gazprom'u ve şirketin üretim ve ticaret faaliyetlerini değil aynı zamanda bir yandan Putin yönetimi ile Rusya'nın ulusal ve uluslararası bazda hem ekonomik hem de politik alandaki mevcut etki alanını ve Gazprom'un bu etki alanı içindeki önemini de incelemeye çalışacaktır.

2. Sovyetler Birliği Dönemi

Gazprom'un kökenleri 1940'lı yılların başlarına kadar uzanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde SSCB yönetimi ulusal çapta ihtiyacı karşılayacak bir doğalgaz endüstrisini vücuda getirir. Bu endüstri, 1960'lı yılların başı itibariyle de, gazın çıkarılmasını, taşınmasını ve kullanımını tek elde toplayacak biçimde Sovyet Doğalgaz Endüstrisi Bakanlığı'na dönüşür. 1970'li ve 1980'li yıllar süresince, halen doğalgaz rezervleri hususunda başta gelen Batı Sibirya'nın yanısıra Ural ve Volga Bölgeleri de dâhil olmak üzere büyük rezervlerin bulunmasıyla SSCB, petrol üretiminin yanısıra, dünyanın önde gelen doğalgaz üreticilerinden biri haline gelir. Özellikle 1970'li yılların ortalarında patlak veren Petrol Krizi sebebiyle yükselen petrol fiyatlarının rüzgârı ile yelkenleri dolan ve hareket kazanan Sovyet ekonomisinin ulusal bazda kazandığı güç ile petrol fiyatları göz önüne alınarak uluslararası finans çevrelerinden alınan krediler, özellikle askeri sektör ve enerji sektörü gibi Sovyetler Birliği için asli alanlarda yapılacak zaruri yenilemeler için Batı'dan alınan çeşitli teknolojik aygıtlar ve makinelerin ithalatı için kullanılmaya başlanır (Bedirhanoglu, 2004: 283).

Bu süreçte, doğalgaz sektörü de, hem varolan yapılanmanın teknolojik yenilenmesi hem de yeni rezervlerin bulunması, çıkarılması ve dağıtımının yapılması için gerekli olan altyapının kurulmasına yönelik yatırımların hem enerji sektörünün gelirinin artmasıyla hem de yurtdışından alınan fonların desteğiyle hayata geçirilmeye petrol sektörünün yanısıra Sovyet enerji sektöründeki başat konumuna kavuşmuştur. Fakat 1980'li yılların ortalarına doğru, bir önceki on yıla göre, ciddi oranlarda düşen petrol fiyatları aynı zamanda Sovyet ekonomisini kritik bir biçimde etkilemiştir. Bir yanda ulusal çapta ortaya çıkan üretim maliyetlerinin ve tüketim arzının karşılanamaması diğer yanda alınan kredilerin ödemesinde Sovyet yönetiminin sıkıntıya girmesiyle ortaya çıkan ekonomik problemler zaman içinde siyasal ve toplumsal rahatsızlıklara da yol açmıştır. Mihail Gorbaçov'un bu dönemde uygulamaya geçirdiği -

ekonomik alanda- *perestroika* (yeniden yapılanma) ile -siyasal ve toplumsal alanda- *glasnost* (açıklık) reform programları da Sovyetler Birliği'nin içinde olduğu sıkıntılı sürece cevap olmak yerine çözümün radikalleşmesine sebebiyet vermiştir. Bunun sonucunda, 1989 yılında Sovyet Doğalgaz Endüstrisi Bakanlığı şirketleştirilir ve esasında açılımı "Gaz Endüstrisi" (*Gazovaya Promışlennost'*) olan "Gazprom" (*Газпром*) adını alır. Böylece, Sovyetler Birliği tarihindeki ilk devlet şirketi olma özelliğini de kazanır. Lakin, bu tarihten kısa bir süre sonra, 1991 yılında SSCB dağılır ve Gazprom 1990'lı yılların kaotik ekonomik ve politik atmosferi içinde farklı bir mecraya doğru ilerler.

3. 1990'lar: Boris Yeltsin Dönemi

1980'li yılların sonunda Varşova Pakti'nin, 1990'lı yılların başında ise SSCB'nin dağılması ile, dünya siyaseti de yeni bir düzleme geçiş yapmıştır. Bu düzlem, artık sadece kapitalist sistemin geçerli olduğu ve tek-kutuplu olarak adlandırılabilir bir küresel düzenden oluşmaktadır. Rusya ise Sovyetler Birliği'nden devraldığı siyasal ve ekonomik mirasın kontrol edilmesinin yanısıra kapitalizme adaptasyon sorunu ile karşı karşıya kalır. 1980'li yılların başında Anglo-Sakson ülkelerde ilk temelleri atılan neoliberalizmin zeminini oluşturduğu, daha öncesinde Latin Amerika ile Doğu Avrupa'daki eski sosyalist ülkelerde hayata geçirilmeye çalışılan "şok terapi" ajandası ile kapitalizme geçiş süreci başlar. Bir yanda Batılı finans kuruluşları ve uzmanları diğer yanda Yeltsin yönetimi Rusya'nın kapitalizme geçiş sürecini, mümkün mertebe ivedi bir biçimde bir serbest piyasa ekonomisinin yaratılması hedefiyle yürütmüşlerdir. Bu süreç dâhilinde, tüm bu ajandanın ve 1989 yılında Washington Konsensüsü ile somuta indirgenen neoliberalizmin öngördüğü çerçeve içinde, çeşitli deregülasyon ve özelleştirme politikaları ile kapsamlı bir ekonomik dönüşüm hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Zaman içinde, bu ekonomik dönüşümün siyasal ve toplumsal tezahürleri ise bu alanlarda ciddi sıkıntıların ve krizlerin ortaya çıkmasıyla kendini gösterir. Sovyetler Birliği'nden kalan hemen hemen tüm işletmelerin özelleştirilmesi ve devletin deregüle edilmesi ve özellikle sosyal hizmetlerin kamusallığını kaybetmesiyle özel sektörün eline bırakılması ve dönüşen üretim süreçlerinin emek piyasası üzerindeki onulmaz etkisi ile Rus toplumunun büyük çoğunluğu kritik yoksulluk ve yoksunluk seviyelerine sürüklenirken küçük bir azınlık ise dünya çapında bir servete kavuşur. Bir anlamda, "[t]üm zenginliklerin paylaşımından da yarar sağlayan ise, yine Sovyetler döneminde ekonomik ve siyasal gücü elinde tutan nomenklatura (номенклатура) ol[ur ve...] Sovyet nomenklaturası Rus oligarklarına (олигарх) dönüş[ür]" (Yıldırım, 2017). 1990'lı yıllar boyunca hem Yeltsin yönetiminin hem de özellikle enerji ve finans alanına yoğunlaşan Rus *oligarkların* küresel kapitalizme adapte olması süreci bu çerçeve dâhilinde hızlanmış ve tüm bu ilişki ağları bütün Rusya sathına yayılabilemiştir. Hatta, Rus ekonomisine, "uluslararasılaşan piyasa ekonomisine entegrasyonun ve (ekonomik entegrasyon sonucunda ortaya çıkan üretim yapısının parçalara ayrılmasıyla ülkenin ana servet kaynağı haline alan) enerji kaynaklarının bile özelleştirilmesinin on yıllık süresinde [...], kleptokratik ekonomik elitlerin uluslararasılaşan kesimi egemen" hale gelmiştir (Fotopoulos, 2008: 6).

Böylelikle, bu süreçte, Rus ekonomisinin kaynaklarını elinde tutan üç temel aktör ortaya çıkar: ilki, hem oldukça zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına ev sahipliği yapan Rus coğrafyasında hem de onun hükmü altında yine oldukça önemli yeraltı ve yerüstü kaynaklara sahip olan eski Sovyet coğrafyasında başta iktisadi olmak üzere siyasal ve toplumsal olarak maksimum düzeyde yararlanmak gayesindeki -küresel kapitalizmin başlıca aktörleri olan- ulusötesi

kapitalist sermaye ile uluslararası ekonomi/finans kurum ve kuruluşları; ikincisi, ulusal ve yerel bazda ekonomik ve siyasal çıkarlarının peşinde yeri geldiğinde uluslararası sermaye ile, yeri geldiğinde Rus devleti ile organik bağlar kurarak özelleştirmelerden kendilerine düşen payları maksimize etmeye çalışan oligarklar; ve son olarak, bu iki aktör arasında dengeyi ve Rusya'nın bu sistemi bir biçimde yürütmesini sağlama rolünü üstlenen Yeltsin yönetimi altında yeniden şekillenen Rus devlet aygıtıdır.

Bu dönemde, Gazprom ile ilgili gelişmelerin arkasındaki isimlerin başında Viktor Çernomırdin gelmektedir. Çernomırdin 1985 yılında Doğalgaz Endüstrisi Bakanı olur, 1989 yılında ise bu bakanlığın Gazprom'a dönüştürülmesi sürecinde ana rollerden birini oynar ve Gazprom'un ilk başkanı olur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından, Çernomırdin 1992 yılında Yeltsin hükümeti içinde yer aldığı için Gazprom'un başkanlığını bırakır. İlk önce başbakan Yegor Gaidar'ın yardımcılığı ve enerji bakanlığı görevine, bir süre sonra da Gaidar'ın yerine başbakanlık görevine gelir ve başbakanlık görevini 1998 yılına kadar yürütür. Gazprom'da Çernomırdin'den boşalan başkanlık koltuğuna, SSCB döneminde Çernomırdin'in Doğalgaz Endüstrisi Bakanı olduğu dönemde yardımcılığı yapan ve sonrasında Gazprom kurulduktan sonra da genel müdürlüğe gelen Rem Vyakhirev gelir. 1992-1994 döneminde hükümetin uyguladığı ekonomik pakete uygun olarak şirket adım adım özelleştirilir. Hisselerin yaklaşık %15'i piyasa değerine yakın bir rakamla çalışanlara satılır. Hisselerin yaklaşık %35'i açık arttırma yöntemi ile yerli yatırımcılara, yaklaşık %10'u yabancı yatırımcılara satılırken, kalan yaklaşık %40'lık kısım ise devlete tahsis edilir. Resmiyette şirketin kontrolü devlette görünmektedir. Kendisine verilen yaklaşık %5'lik payın yanısıra Vyakhirev devlet adına bu hisselerin yönetimini de yürütmektedir ve böylece Çernomırdin'in başbakanlığını yaptığı hükümetin kararıyla verilen hisselerin çoğunluğunun kontrolü Vyakhirev'in yönetimi altına girer (Kotz ve Weir, 2012: 332). Vyakhirev, böylece Gazprom'un sadece bir yöneticisi değil fiili olarak sahibi de olur ve Rusya'nın "neredeyse gaz imparatoru haline" gelir (Sağlam, 2014: 117-118).

Bir anlamda, "Gazprom [...] 1990'lar Rusya'sına damgasını vuran "Nomenklatura pasif devriminin" kalelerinden birisi ol[ur]" (Sağlam, 2014: 118). Bu sürecin ardından, Gazprom'un "hisse dağılımında 2000'lere kadar radikal bir değişiklik yaşanmamış [...olmasına ve] özelleştirme politikalarında doğalgaz alanında daha ihtiyatlı davranılmasına karşın, 1990'larda devlet ve oligarklar arasında vesayet boyutuna varan ilişki dikkate alındığında Gazprom başta olmak üzere diğer doğalgaz aktörlerinin politikleşmesine engel olunamamıştır" (Sağlam, 2014: 117-118). Sonuç olarak, hem ulusal bazda hem bölgesel ve uluslararası bazda büyük öneme sahip olan doğalgazı kontrol eden başlıca aktör olan Gazprom, Rusya'nın 1990'lı yıllardaki ekonomik ve siyasal atmosferinden payına düşeni alarak, bir biçimde hem Yeltsin ve Çernomırdin'in başını çektiği hükümetin hem de özelleştirmeler sonrası bir anda aşırı derecede zenginleşerek ortaya çıkan ve Rus ekonomisini domine eden oligarkların çıkarları için payanda edilmiştir.

4. 2000'ler: Vladimir Putin Dönemi

1998 yılı Rusya için önemli bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. Bu sene, Rusya'nın ciddi biçimde ekonomik buhrana düştüğü bir dönemi imlemektedir. 1998'de ortaya çıkan Asya Krizi'nin etkisiyle, Rusya ekonomik ve siyasal olarak kritik bir biçimde sarsılmıştır. Görünenin arkasındaki gerçeklik ise, esasında bir süredir uygulanan ekonomi politikalarının yol açtığı çöküşün Asya Krizi ile su yüzüne çıkmasıdır (Sağlam, 2014: 118). 1990'lı yılları sadece ekonomik

anlamda değil hem siyasi hem de toplumsal anlamda katastrofik bir tablo içinde deneyimleyen Rus toplumu için bir nevi beklenen son olan Rus devletinin moratoryum ilan etmesi aynı zamanda köklü bir değişimin de habercisi olmuştur. Bu değişimin arka planındaki, özelleştirme ve deregülasyon içeren neoliberal ekonomik ajandanın neticesi ise, “önce mafya kapitalizmine ardından da devlet işletmelerine hâkim olan finans gruplarının palazlanması[yla]” tüm ekonomik, siyasi ve toplumsal alanların bu gayri-resmi ilişki ağları tarafından keyfi ve/veya hukuk-dışı biçimlerde şekillendirilmiş olmasıdır (Sağlam, 2014: 121). 1999 yılında Yeltsin tarafından başbakanlığa getirilen Vladimir Putin bu değişimin baş aktörü olur. Yeltsin’in istifasının ve Putin’i halefi olarak işaret etmesinin ardından, 2000 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde oyların %50’sinden fazlasını alarak Rusya Federasyonu’nun devlet başkanı olan Putin’in iktidara gelmesiyle ajandasında önemli bir yer tutan Rusya’da çeşitli alanlarda köklü değişikliklere gitme amacını hayata geçirmeye de başlar. Siyasal ve ekonomik olarak iki koldan ilerleyen bu değişim programının sonucunda Putin “[v]atandaşları karşısında, kendisini ulusun bütünlüğünün koruyucusu olarak tanıtıyordu: Dışarıya ihtişamı [...] ve içeride hayat şartlarının iyileşmesini sunuyordu; karşılığında siyasi biat talep ediyordu” (Jouanny, 2017: 27). Bu minvalde, “Putin’in halkla yaptığı toplumsal sözleşmenin uçayağı, yani fiziki güvenlik, siyasi istikrar ve iktisadi refah[ın] sağlanabil[mesi için...] ekonominin toparlanması başat rol oynamıştı[r]” (Özdemir, 2018: 144).

Putin’in ilk başkanlık döneminin son yılı olan 2004 yılı itibariyle, ulusal siyasi arenada devletin hâkimiyeti daha ağırlıklı bir biçimde hissedilir olmuştur. Putin’in iktidara geldiği 2000 yılından başlayarak, oligarklar ilk önce medyadan ve sonrasında Duma’da destekledikleri ve onların adına lobi faaliyeti yürüten liberal partilerin siyasi alanın dışına itilmesiyle siyasetten adım adım uzaklaştırılır. Buna müteakip olarak, federal devlet modeline sahip olan Rusya’da Putin yönetimi, siyasi iktidarın dikeyleşmesi ve merkezileşmesine yönelik bir değişikliğe gider ve öncesinde oldukça geniş yetkilere sahip olan valilerin ve yereldeki yöneticilerin yetkilerinde de ciddi bir daralmayı uygulamaya koyar. 2000 yılında yapılan bir düzenleme ile, ülke yedi federal bölgeye ayrılır ve her bir bölgenin başına Rusya devlet başkanının atadığı tam yetkili temsilciler getirilir. Bu temsilciler valilerin ve yereldeki yöneticilerin amiri pozisyonuna gelip, yerelde alınacak bütün kararlar üstünde denetime sahip hale gelirler. Ülkenin yönetim şemasında yapılan bu ve müteakip değişiklikler, Putin’in Rus devletinin iktidarını ve otoritesini güçlendirmek için attığı başlıca politik adımlar olmuş, ve böylece merkezi siyasi iktidarın ulusal siyasi alandaki hâkimiyetini ve kontrolünü de pekiştirmiştir. Başkan seçildiği Mart 2000 seçimlerinden hemen önce ifade ettiği gibi, amacını “ülkesine dünya nezdinde itibarını ve başat rolünü yeniden kazandırmak” olarak koyar (Eltchaninoff, 2017: 73). Başkanlık koltuğuna oturmasıyla beraber, “Putin [...] her şeyden çok devletin güçlü ve saygıdeğer olma tavisizliğinin gerekliliğini savunm[aya]” başlar (Jouanny, 2017: 25). Bunun sebebiyle de, Putin, hem siyasi hem de ekonomik alanda Rusya’nın başta Batı’nın ve onun içerdeki mütteliklerinin vesayetinden kurtarılması ve yeniden güçlü bir devlet haline getirilmesi için siyasi iktidarın dikeyleşmesi ve merkezileşmesi ile tüm alanlarda kontrolün tamamen ele geçirilmesinin zorunluluğunun getirisi olarak, belli karar ve eylemlerin uygulamaya konduğunu sıklıkla ifade edecektir. Bu minvalde, önüne koyduğu ereğin arkasında yatan esas nedeni, Putin kendi ifadesiyle şöyle ortaya koymaktadır: “Rusya’nın önüne set çekme politikası 18., 19. ve 20. yüzyıllarda olduğu gibi bugün de devam ediyor. Bizi sürekli köşeye sıkıştırmak istiyorlar çünkü biz bağımsız bir ülkeyiz, çünkü bu bağımsızlığımızı savunuyoruz [... a]ma her şeyin bir sınırı var”

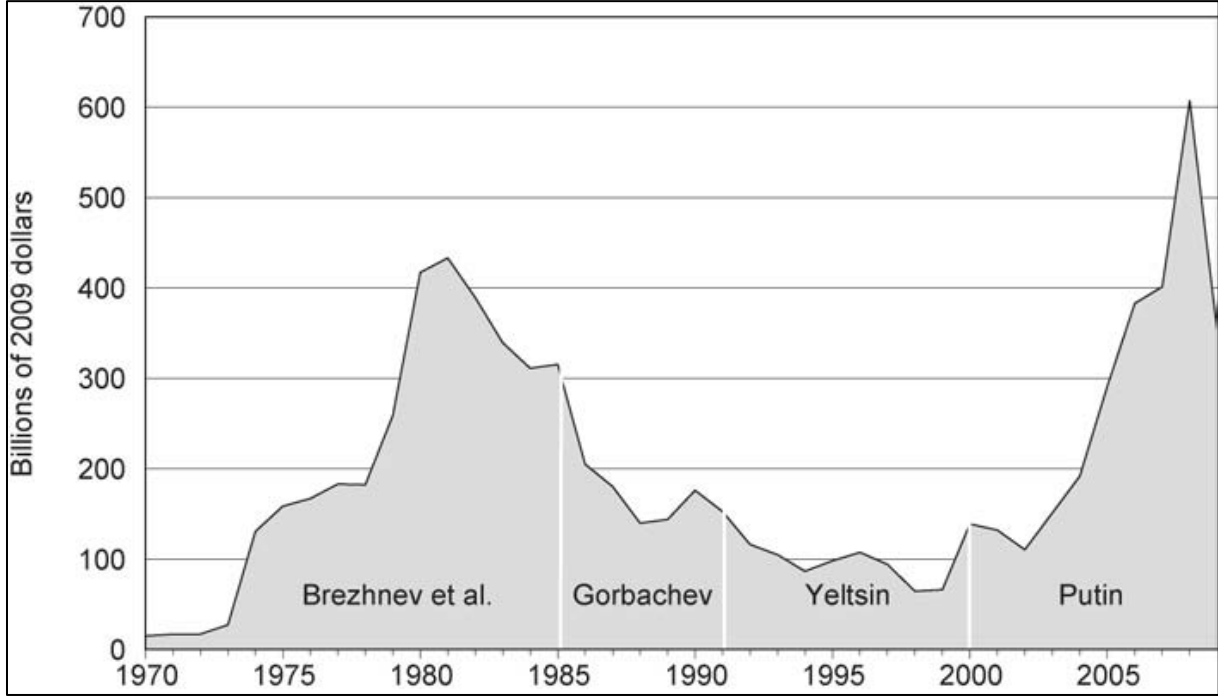
Yıldırım-Şahin, E. (2021). Gazprom'un Rusya için öneminin ekonomi-politiği.
Fiscaoeconomia, 5(2), 470-491. doi: 10.25295/fsecon.920029

ve artık Rusya'nın kendine çizdiği yol Batı'dan ve Batı'nın Rusya'ya çizdiği yoldan ayrılmış durumdadır (Eltchaninoff, 2017: 72).

İkinci olarak, "Putin'in politik zaferi ekonomideki oyunun kurallarında değişikliğe giden yolu aç[mıştır]" (Kagarlitski, 2008: 435). Putin'in iktidara gelmesini takiben, ekonomik alanda yapılan müdahaleler, iktidara geldiğinde uygulamaya koyduğu ajandasındaki temel başlıklardan birisi olarak, Putin yönetiminin ekonomik alan üzerinde de tam anlamıyla denetimi eline almasını sağlamak içindir. Bu müdahalelerin hedefinde ise oligarkları vardır. Özellikle medya ve enerji sektörünü elinde tutan oligarklara yönelik girişilen hamlelerle, Putin, oligarkların esasında siyasal alandaki etkilerini yok etmeye çalışmıştır. Putin yönetimi ve izlediği politikalarla uyumlu bir biçimde tutum alan oligarkların siyasal iktidar ile herhangi bir sorun yaşamadığı da gözlenmektedir. Bu nedenle, hem Rusya siyasetine fazlasıyla dâhil olan oligarklar, onlarla organik bağlar kurmuş olan siyasi partiler ve yereldeki yöneticilerle ilgili kararların ve uygulamaların alındığı görülmektedir. Bunun yanısıra, bu süreçte, Putin yönetiminin Rusya'nın Batılı güçlerin kontrolünden kurtulması ve bağımsız ve güçlü bir devlet olabilmesi için gereken finansmanın sağlanmasında elzem bir role sahip olan enerji sektörü ise ayrı bir önem de taşımaktadır.

Esasında, 1990'lı yıllarda kapitalist piyasa ekonomisinin tam anlamıyla hayata geçirilmeye çalışılması sürecinde özelleştirilen Sovyet endüstrisi içinde önemli bir yere sahip olan Rus enerji sektöründe kapitalist sistemle adaptasyonu sağlamak için atılan tüm adımlara rağmen Sovyet dönemi uygulamalarına devam edilmeye çalışılsa da o dönemki üretim ve gelir kapasiteleri yakalanamamıştır. Sovyet döneminde, enerji politikaları, genel olarak enerji sektörünün ulusal ekonominin başat sektörlerinden biri halini almıştır. Fakat 2000'li yıllara kadar enerji politikaları, 1990'lı yılların başlarından itibaren uygulamaya konan şok terapi politikalarıyla tutarsız ve kısmen parçalı olarak hayata geçirilmesi sonucunda enerji sektöründe de hem üretim kapasitesinde hem de gelir miktarında ciddi gerilemeler gözlenmiştir. Hatta, bu reform paketi dâhilinde ortaya konan hedeflerin tek tek pratikte ciddi anlamda başarısız olmaları ve bir bütün olarak da Rusya'yı çöküşe götüren yolu açan başlıca nedenler olmaları, 2000 sonrasında Putin yönetimi enerji politikalarında köklü bir değişime gitmesi yönünde bir hamlede de meyletmesine sebebiyet vermiş ve enerji sektörü Sovyet dönemindeki potansiyelini yeniden yakalayabilmiştir. Şekil 1'de görüleceği üzere, Putin yönetimi altında 2000'lerin başında enerji sektörü 1975-1985 dönemindeki geliri yakalamış ve sonrasında hızla önemli bir artış da kat etmiştir.

Şekil 1: Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu Dönemlerinde Enerji Geliri

Kaynak: Gaddy & Ickes, 2010: 283.

2004 yılı itibariyle, enerji politikaları devletin bir görevi olarak addedilmeye başlanır. Doğalgaz ve petrol endüstrisinde bireylerin değil devletin çıkarının öncellenmesi ve korunması adına yeni kararlar alınır ve bu sektörlerde köklü değişikliklere gidilir. Bu sebeple, hayli yüksek seviyede bir monopolizasyonun hedeflendiği ve hem yabancı sermayenin hem de sektör içinde rekabetin minimuma indirgenmeye çalışıldığı bir devletleştirme süreci işlemeye başlar. Çünkü, bir anlamda, “[y]eni Rusya’da, “yeniden ayağa kaldırılacak Rusya”da devleti (*gosudarstvo*) ve devletselliği (*gosudarstvennost*) inşa etmek üzere uygulanacak anti-özelleştirme sürecinde gereksinim duyulacak şey, kamulaştırmadan ziyade devletleştirme ol[muştur]” (Deprem, 2018: 152-153). 1990’lı yıllarda özelleştirilen ve yönetimleri oligarkların ellerine bırakılan milyonlarca dolar değerindeki enerji sektörü içinde yer alan doğalgaz, petrol ve elektrik üretim ve dağıtım ağları üzerine kurulan şirketlerdeki devletin payı ve böylece kontrolü artırılarak bir devletleştirme politikası yürütülmeye başlanır. Sektörlerin ve sektörlerin amiral gemisi şirketlerin hisselerinin çoğunluğu devletin kontrolüne geçer. Ayrıca, Sovyetler Birliği döneminde oldukları gibi, birer devlet şirketine dönen bu kurumların başlarına bir bir Putin’in yakından tanıdığı, beraber çalıştığı ve güvendiği isimler gelir. Putin ile birlikte değişmeye başlayan devlet yapılanması aynı zamanda bürokrasinin de yeniden formüle edilmesini getirir. Artık bürokrasinin kilit noktalarında Putin’in –başta KGB/FSB ve San-Petersburg’dan olmak üzere– geçmişteki ilişkileri üzerinden oluşturduğu ekipten isimler yer almaya başlar ve bir anlamda Putin artık *siloviki* (*силовик*) olarak adlandırılan kendi teknokrat/bürokrat sınıfını da oluşturur. Hatta, “Rusya, sermaye ile devletin iç içe geçtiği, zenginleşmenin, sermaye birikiminin doğrudan devletin kontrolünde olduğu, hatta “paranın güç değil, gücün para getirdiği” bir sisteme sahip” hale de gelmiştir (Uzgel, 2020). Neticede ise, sıklıkla eleştirildiği gibi, bu tablo, genel olarak bir nevi otoriteryan bir oligarşik devlet kapitalizmini yansıtmaktadır.

Çünkü, temelde “devlet kapitalizmi, sadece piyasa mekanizmalarının makroekonomik regülasyonlarını değil aynı zamanda doğrudan yönlendirmeyi de temin eder [...ve d]evlet şirketleri tarafından uygulamaya konan ve devlet bankaları tarafından finanse edilen devlet endüstri politikasının belirlediği benzer bir bağlamda gerçekleştirilir” (Goryunov, 2012). Bu duruma verilebilecek en uygun örneklerin başında ise Gazprom gelmektedir. Gazprom'un yönetimde üst kademelerinin çeşitli konumlarında yer almış ve/veya hala alan Dmitriy Medvedev, Aleksey Miller, Viktor Zubkov, Aleksandr Dyukov, vb. isimlerin arkaplanına bakıldığında hemen hemen hepsinin San-Petersburg'lu olduğu ve Putin ile siyasi iktidara gelmeden önce bilhassa Anatoliy Sobçak'ın San-Petersburg Belediye Başkanlığı döneminde tanıştığı ve o zamanlardan beri beraber çalıştığı isimler olduğu görülmektedir (Moser, 2018: 107-108). Ayrıca, Gazprom'un 2000'li yıllarla birlikte zaman içinde yapılan devletleştirme politikaları sonucunda adım adım bünyesine kattığı şirketlerle medya, bankacılık ve petrol sektöründe de faaliyet yürütmeye başlaması da gücün tekelleşmesi hususuna dair iyi bir örnek de teşkil etmektedir.

Bugün Rus ulusal ekonomisinde tamamen ya da kısmen devlet kontrolü altındaki şirketlerin önemli bir ağırlığının olması ve devlet bankalarının bankacılık faaliyetlerini domine etmesinin bir sonucu olarak bazı belli alanlarda endüstriyel üretimle sınırlı kalınması ile bu alanlarda tekelleşmenin yüksek olması hem endüstriyel üretimin gelişiminin, modernizasyonunun ve çeşitlenmesinin önüne geçmekte hem de ithalat ve ihracat dengesinin çok hassas bir denge üzerine kurulmasına sebep olmaktadır. Özellikle enerji sektörünün Rus ekonomisinin lokomotif görevini üstlenmesi bu sektörde ortaya çıkacak bir sorun ya da kriz karşısında Rus ekonomisinin oldukça kırılgan olmasına da yol açmaktadır. Gazprom ve diğer başlıca devlet şirketleri haricindeki Putin yönetimi ile ilişkilerini iyi tutan oligarklara ait yine değerli yeraltı kaynaklarını işleyen şirketler, hem Rus ekonomisi bağlamında hem de küresel çapta kaydadeğer oranda bir üretim ve ihracat kapasitesine sahip olmalarına rağmen son bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında ciddi anlamda bir modernizasyon ve reformasyon ihtiyacı içinde olan ve hala Sovyetler Birliği döneminde kalma teknik altyapı ile üretim yapan kuruluşlardır. Mevcut konjonktürel gelişmelere paralel olarak, Rus ekonomisi, –ister devlet kontrolü altında olsun ister özel sektöre ait olsun– ağırlıklı olarak yeraltı kaynaklarının çıkarılması, işlenmesi, taşınması ve ihraç edilmesi üzerinden ilerleyen bir üretim süreci üzerinden şekillenmekte ve bu model de hem bu kaynakların mevcudiyeti hem de ithal eden alacaklıların talebine bağlı olarak değişimler gösterme zorunluluğu içindedir.

Diğer bir yandan, devlet kontrolü altındaki şirketlerin ulusal ekonomik alan içinde oldukça kilit bir rol oynaması nedeniyle Rus devletinin ekonomi üzerinde ciddi bir tesiri söz konusu olmaktadır. Bunun sonucu olarak da, Rus devletinin Rus ekonomisinin yönetimi devletin makroekonomik politikalarından daha fazla bir alana sirayet etmesi ve daha derinlikli, daha geniş kapsamlı ekonomik kararlar alması gereğini doğurmaktadır. Bir anlamda 1990'lı yıllarda Yeltsin yönetimi altında ekonomik alanın siyasi alana olan aşırı müdahalesinin tam tersi bir durum olarak, 2000'li yıllarda Putin yönetimi altında siyasi alanın ekonomik alana yönelik aşırı bir müdahalesinden söz etmek mümkündür. Hem merkezi hükümet hem bölgesel/yerel federal yönetimler hem de ilgili yürütme ve yargı kurumları ekonomik alandaki faaliyetler üzerinde denetim hakkına sahip olması ekonomik alanda faaliyet gösteren aktörlerin hareketlerini ciddi oranda kısıtlayan bir duruma da sebep olmaktadır. Tüm bu faktörler ise Rus ekonomisinin genel olarak ağır işleyen, esneklikten uzak ve muhtemel krizler karşısında

Yıldırım-Şahin, E. (2021). Gazprom'un Rusya için öneminin ekonomi-politiği. *Fiscaoeconomia*, 5(2), 470-491. doi: 10.25295/fsecon.920029

fazlasıyla kırılğan bir karaktere sahip olmasına yol açmaktadır. Böylesine bir ahval ise, siyaset ile ekonominin bu kadar iç içe geçtiği bir coğrafyada siyasal alanın da kırılğanlığını arttırmaktadır. Bu kırılğanlığa karşılık Putin yönetiminin bulduğu çözüm ise daha otoriter bir yönetim anlayışını benimsemek olmaktadır.

Ülke sınırları içinde değişen siyasal ve ekonomik yapının başlıca aktörleri olan Putin yönetimi ile Rus sermaye sınıfı arasında 2000 sonrasında hem siyasal hayatın hem de piyasa mekanizmasının sorunsuzca işlemesine dayalı olarak yeniden yapılan akdin tek istisnasının petrol ve doğalgaz sektörü olduğunu belirtmek de gerekir. Putin, iktidarının lehine, Yeltsin'den kalan sermaye sınıfında politik ve ekonomik çıkarlarını gözeterek biçimde yaptığı modifikasyonlar sonucunda ortaya çıkan piyasanın yeni sermaye sınıfıyla kurduğu mutabakat çerçevesinde ulusal ve uluslararası bazda etki alanını genişletmesi yönünde işleyişini düzenleme yoluna gider. Bu minvalde, ulusal ve uluslararası politik ve ekonomik alanda karar verici bir role sahip olan dev petrol ve doğalgaz şirketlerinin kontrolü ise, esasen Putin'in iktidara geldiği dönemlerde Yeltsin döneminden kalan bazı sermaye sınıfı mensupları üzerinde çeşitli biçimlerde gösterdiği gücünün kanıtı olan birkaç misali de kendine zemin alan yeni sermaye sınıfı ile yaptığı mutabakat dâhilinde Putin yönetiminde kalmıştır. Bu minvalde, "Putin ve politikalarının zaman zaman uluslararası sermayenin Rusya içindeki faaliyet alanını sınırlayarak daha güçlü bir ulusal ekonomi ve hem içeride hem de dışarıda daha etkin bir ulusal sermaye sınıfı için sağlam bir zemin de hazırladığı da açıktır" (Fotopoulos, 2008 akt. Şahin, 2019: 112).

Böylece Putin hem ulusal sermaye sınıfıyla hem de Rus halkı ile ortak bir noktada buluşabileceği bir zemin yaratmayı başaramıştır. Enerji sektörünün finanse ettiği Putin hükümeti bu sayede halkın uzunca bir süredir arzu ettiği siyasal ve toplumsal istikrarın kaynağını da tesis edebilmiştir. Bir anlamda, Putin'in Rus toplumuna sunduğu "politik tembellikleri karşılığında gündelik yaşamlarının iyileştirilmesini" öngören toplumsal akit "başkanlığının ilk aylarından itibaren, petrol gelirleri günlük yaşamın iyileşmesini destekledikçe, popülerlik kazanmasını sağla[mış]: Ortalama aylık maaş 2003 ve 2008 arasında neredeyse dört katına çık[mış] ve aynı dönemde, yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfus yarıya in[miştir]" (Jouanny, 2017: 27 & 38). Fakat bu sistemin arkasında yer alan esas başka kritik bir sorun ise, bilhassa vergiler başta olmak üzere bu sektör üstünden devletin kasasına giren miktarın payının federal bütçe içinde her geçen gün artış göstermesine rağmen, bu durum karşısında aynı zamanda Rus devletinin enerji sektörüne daha bağımlı ve kendi siyasal ve ekonomik gelişimi adına daha fazla atalet kapılması ihtimalini de getirmektedir (Jouanny, 2017: 41-42). Ayrıca, temelde petrol ve doğalgaz fiyatları üzerinden belirlenen bütçe programları ve büyüme modelleri de yine Putin hükümetinin siyasal ajandalarını belirleyen ana hatlardan birisi halini almıştır. Tüm bunların sonucunda, petrol ve doğalgaz sektörlerinde yer alan bu majör devlet şirketleri ile Putin yönetimini arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinin hayli mühim bir seviyeye taşınmış olmasının bir anlamda Putin yönetiminin varlığını, istikbalini ve bekasını doğrudan etkileyecek bir niteliğe de haiz olduğudur. Hatta, böyle giderse muhtemelen "[u]zun vadede zaten ciddi iktisadi sorunlarla boğuşacak olan Rusya, bütün kartlarını hammadde satışına oynamakta ısrar etmesi büyük bir soru işareti[ne]" de yol açmaktadır (Özdemir, 2018: 185).

2000 yılı itibariyle, Putin'in başkanlık koltuğuna oturmasıyla başlayan, bir anlamda Yeltsin döneminde siyasal alana fazlasıyla müdahil olan oligarklara karşı başkanlığı dönemi ile değişen yerlerini ve konumlarını belletici bir eylekle yürütülen politik adımlar aynı zamanda Putin yönetiminin hem ekonomik alanda hem de siyasal alanda elinin güçlenmesini sağlayacak neticelere de yol açmıştır. Bu neticelerin bir anlamda vücuda gelmiş bir hali olan Gazprom bugün enerji sektöründe hem Rusya'nın hem de dünyanın en büyük şirketlerinden birisi olmasının yanısıra bünyesinde eski oligarklardan alınarak devletleştirilmiş bankacılık ve medya gibi alanlarda faaliyet yürüten şirketleri de barındırmaktadır. 2005 yılında Putin'in kararıyla bünyesine Sibneft'i de katmasının ardından Rusya petrol piyasasının beşinci büyük şirketi haline gelmiştir (Larsson, 2006: 29). Tüm bu bağlam dâhilinde, ulusal bazda Gazprom'un yeri ve önemi bahsinde esas vurgulanması kısımların başında, Rusya gibi hem sert iklim koşullarına hem hayli geniş bir coğrafyaya sahip hem de sanayi ve üretim kapasitesi oldukça gelişmiş bir ülkenin sınırları dâhilinde daha genel anlamda enerjiye daha spesifik anlamda doğalgaza ve petrole duyduğu gereksinim gelmektedir. Şekil 4'te de görüleceği üzere, Gazprom normalde yurtdışına sattığı fiyatın oldukça altında bir rakama yurtiçi ihtiyaca yönelik olarak doğalgaz satışı yapmaktadır. Bunun yanısıra, Gazprom, bir yandan bu şekilde Rusya içi doğalgaz tüketiminin yarısından fazlasını karşılarken diğer yandan doğalgazın çıkarılması ve taşınması hususunda doğalgaz piyasasını da denetimi altında tutmakta ve diğer doğalgaz şirketlerinin piyasadaki rollerini belirlemek hususunda karar veren merci konumunda yer almaktadır. Bunun ardından, ulusal ekonominin lokomotifi olmasının yanısıra verdiği vergilerle devlet bütçesindeki mühim payı hasebiyle hem Putin yönetiminin ekonomik anlamda vazgeçilmezlerinin başında yer almaktadır. Çünkü, bir anlamda, "ekonomik değişken Vladimir Putin'in politik manevralarının –içeride olduğu kadar dışarıda da– sınırlarını belirleyecektir" (Jouanny, 2017: 39). Bunun yanında, diğer bir taraftan, Gazprom'un yönetiminin ve denetiminin şeffaf olmayışı ve diğer özel sektör şirketlerinden farklı yasal düzenlemelere tabi olması da hem ulusal bazda hem de uluslararası bazda en çok eleştiri alan konuların başında gelmektedir (Urnova, 2009).

Gazprom'un ulusal öneminin yanısıra uluslararası bazda Rusya'nın ve elbette Putin yönetiminin hem ekonomik hem de politik tavır ve tutumları açısından da önemi büyüktür. Bilhassa, hayli dinamik bir yapıya sahip Avrupa, Asya ve uluslararası enerji piyasalarındaki konumu, Rusya için hayati bir değere sahiptir. Bu önemin dayandığı sacayağının oluşturan ilişkiselliklerden ilki olarak, Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacının üçte birini karşılayan Gazprom üzerinden Rusya'nın Avrupa ile kurduğu ilişkiler ve işbirlikleri ekonomik olduğu kadar politik bir veçheye de sahiptir. İlk olarak, Avrupa Gazprom'un doğalgaz ihraç ettiği başlıca ithalatçılardan birisidir. Özellikle Avrupa dâhilinde Almanya ve Birleşik Krallık bu ithalatın başını çekmektedirler. Avrupa'ya giden doğalgaz çeşitli güzergâhlarda inşa edilmiş boru hatlarının ve AB ülkelerinin ulusal sınırları içinde faaliyet gösteren şirketlerin bir araya gelip de meydana getirdiği bir enerji ağı üzerinden iletilmektedir. Bu ağ üzerinden doğalgazın transferi, Mavi Akım, Türk Akım, Kuzey Akım, Güney Akım, Trans-Balkan, Trans-Sibirya ve Yamal-Avrupa boru hatları aracılığıyla yapılmaktadır. Tablo 1'de görüleceği gibi, bu transferin önemli bir kısmının, Trans-Sibirya boru hattı aracılığıyla Ukrayna üzerinden Avrupa'ya uzandığı düşünüldüğünde, Rusya ve Ukrayna arasındaki siyasal çatışmanın ekonomik olarak yansımalarından birini de doğalgazın aktarılması hususu oluşturmaktadır. 2005 yılından beri iki ülke arasında hem doğalgazın birim fiyatı hem de transferinin bedeli üzerinden başta –yine

bir devlet şirketi olan– Ukrayna doğalgaz şirketi Naftogaz ile Gazprom arasındaki anlaşmazlıkların arkaplanında Rusya ve Ukrayna devletleri arasındaki anlaşmazlıkların da yattığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu çatışmalı duruma bir biçimde taraf olan AB ve ABD ise başka birçok sebebin yanısıra aslında bir yandan Rusya'nın doğalgaz ihracatı üzerinden geliştirdiği uluslararası politik tavırdan rahatsız olmaları da yatmaktadır. Rus devleti ise, bir yandan bölgenin politik arenasındaki belirleyici rolünü pekiştirmeye devam edecek politik kararlar almaya devam ederken, diğer yandan, Tablo 1'de görüleceği üzere, Gazprom'un Avrupa'ya doğalgaz ihracatında Ukrayna dışında alternatif hatlar üzerinden kapasitesini artırma yollarını da aramaktadır. Böylece hem Rusya'nın doğalgaz ticaretine Ukrayna'nın muhtemel engellemelerinin önü alınacak hem de ekonomik olarak ciddi bir öneme sahip ve hala en önemli doğalgaz piyasası olan Avrupa'ya yönelik ihracatın artırılması hedefi gerçekleştirilebilecektir.

Tablo 1: Rusya'nın Avrupa'ya Gaz İhracat Kapasitesi (Milyar metreküp)

Mevcut Kapasite		Öngörülen Kapasite Artışı	
Kuzey Akımı I	27,5	Kuzey Akım III	27,5
Kuzey Akımı II	27,5	Kuzey Akımı IV	27,5
Yamal-Avrupa	33	Yamal-Avrupa II	15
Ukrayna	140	Güney Akım	63
Mavi Akım	16		

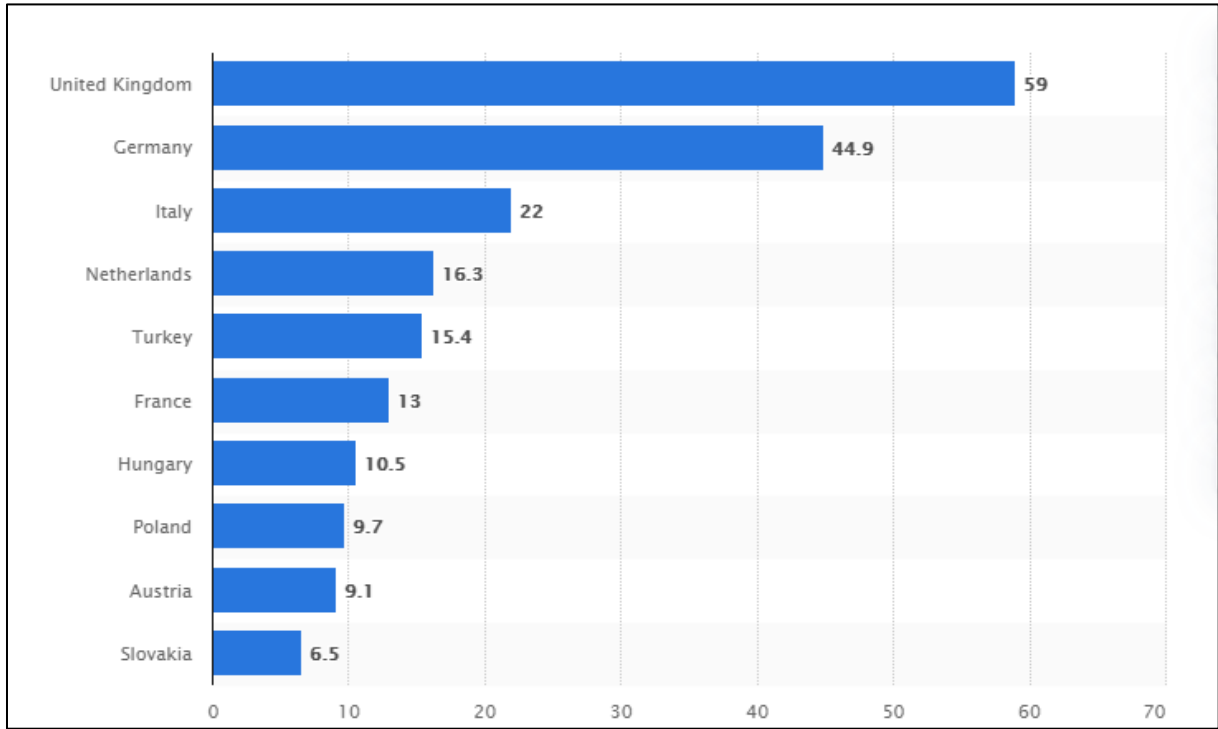
Kaynak: Locatelli, 2017

Keza, Russia enerji alanındaki faaliyetlerini salt ekonomik hedefler üzerinden ifade etmeyi seçerken, görünenin arkasındaki esas gerçeklik ise Rusya'nın bölgesel ve küresel bazda yeniden bir süper güç olmasını sağlayacak stratejinin ana maddelerinden birini enerji piyasalarındaki gücünü enerji ithal ve ihraç ettiği ülkeler üzerinde zaman zaman bir baskı ve/veya ikna unsuru olarak kullanmanın oluşturduğunu söylemek mümkündür. Özellikle de, son üç yüzyıldır sürekli olarak Batı ile bir karşıtlık üzerinden kendini tanımlayan Rusya'nın başta Avrupa ve Amerika olmak üzere Batı ile kurduğu çatışmalı ilişki bağlamında hem ekonomik hem de politik olarak Rusya'nın elini güçlendiren en önemli etmenlerden birisi başta enerji rezervleri olmak üzere zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarıdır. Esasen Batı'nın da yüzyıllardır özgürlük, demokrasi, uygarlık gibi yüce ideallerin arkasına saklanıp dünyanın dört bir yanındaki zenginlikleri kendi faydaları için çıkarıp, işleyip, kullandıkları düşünülürse, Rusya'nın stratejisinin tam tersi bir stratejiye sahip olduklarını belirtmek de gerekir. Batı küresel kapitalizmin gelişimiyle koşut bir biçimde ulusöteleşen şirketlerin ekonomik faaliyetleri ve çıkarları için dünya sathında politika geliştirirken, Rusya bunun tam tersini yapmakta yani ulusöteleşen şirketleri ve onların ekonomik faaliyetleri üzerinden politikasını kurmaktadır.

Bunun yanında, Rusya ile birbirinden farklı tarihsel ve ekonomik ilişkiler içinde olan AB üyesi ülkeler arasında Rusya'dan ithal edilen enerjiye dair müşterek bir platformun ve ortak bir politik ajandanın olmaması da Avrupa coğrafyasında sadece enerji ithalatı mevzusunu değil aynı zamanda Rusya ile ekonomik ve politik ilişkileri bağlamında hem tek tek ülkelerin hem de birliğin total tavrı hususunda zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bazı AB ülkeleri alternatif enerji

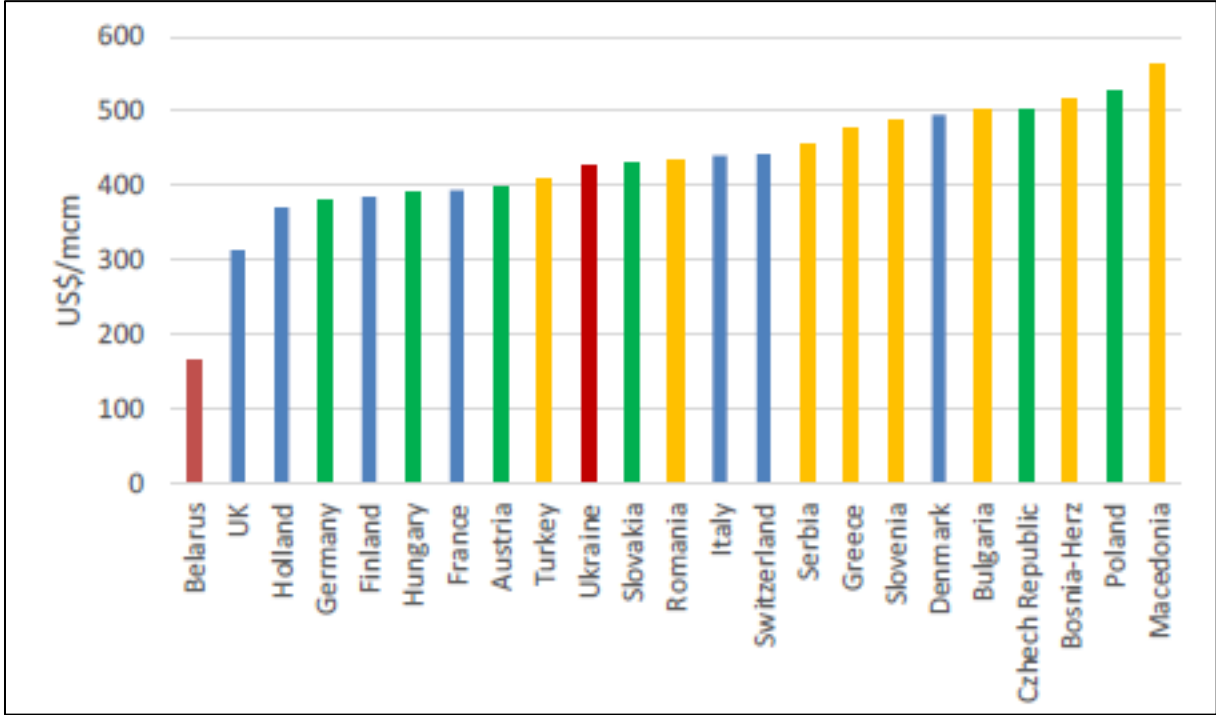
kaynaklarına ve/veya yöntemlerine yönelebilmekteyken, bazıları Rusya'dan ithal ettikleri enerjiye ciddi oranda bağımlı haldedir. Şekil 2'de görüleceği üzere, özellikle, gelişmiş sanayi altyapısına, yüksek üretim kapasitesine ve/veya kalabalık bir nüfusa sahip ülkeler ile hala gelişmekte olan bir piyasa mekanizmasına ve eski sosyalist geçmişlerinden gelen sanayi ve üretim altyapısının modernizasyonu ile emek piyasasının geliştirilmesinin ulusal ekonomide ciddi bir yük teşkil ettiği Doğu Avrupa ülkeleri bu açıdan Rusya'ya ve Rusya'dan ithal ettikleri doğalgaz, sınırları dâhilinde kullanılan doğalgazın mühim bir kısmını oluşturmaktadır. Bunun yanında, Şekil 3'te görüleceği üzere, Gazprom'un doğalgaz ihraç ettiği Avrupa ülkelerinin her biri ile farklı fiyatlandırmalara gidiyor olması da bu ülkelerin Rusya'nın gelecekteki muhtemel politik kararları ve faaliyetleri karşısındaki tavrını da ciddi oranda sınırlayan bir neticeye de yol açabilmektedir. Ayrıca, Avrupa doğalgaz altyapısını oluşturan ağın neredeyse yarısının mülkiyetinin Gazprom'da olması da Rusya'nın Avrupa nezdinde doğalgazı politik bir faktör olarak kullanmasının da yollarını açmaktadır (Korteweg, 2018: 21). Tüm bu durumlar, netice itibarıyla, Avrupa'nın Rusya'nın ekonomik ve politik etki alanında yer almasına ve iki coğrafya arasındaki ilişkilerinin ve işbirliklerinin hayli kırılgan bir yapıya sahip olmasına sebebiyet vermektedir.

Şekil 2: Rusya'dan Doğalgaz İhraç Eden Başlıca AB Ülkeleri (Milyar metreküp)

Kaynak: Statista, 2021.

Şekil 3: Avrupa'daki Ülkelere Gazprom'un Doğalgaz Satış Fiyatı

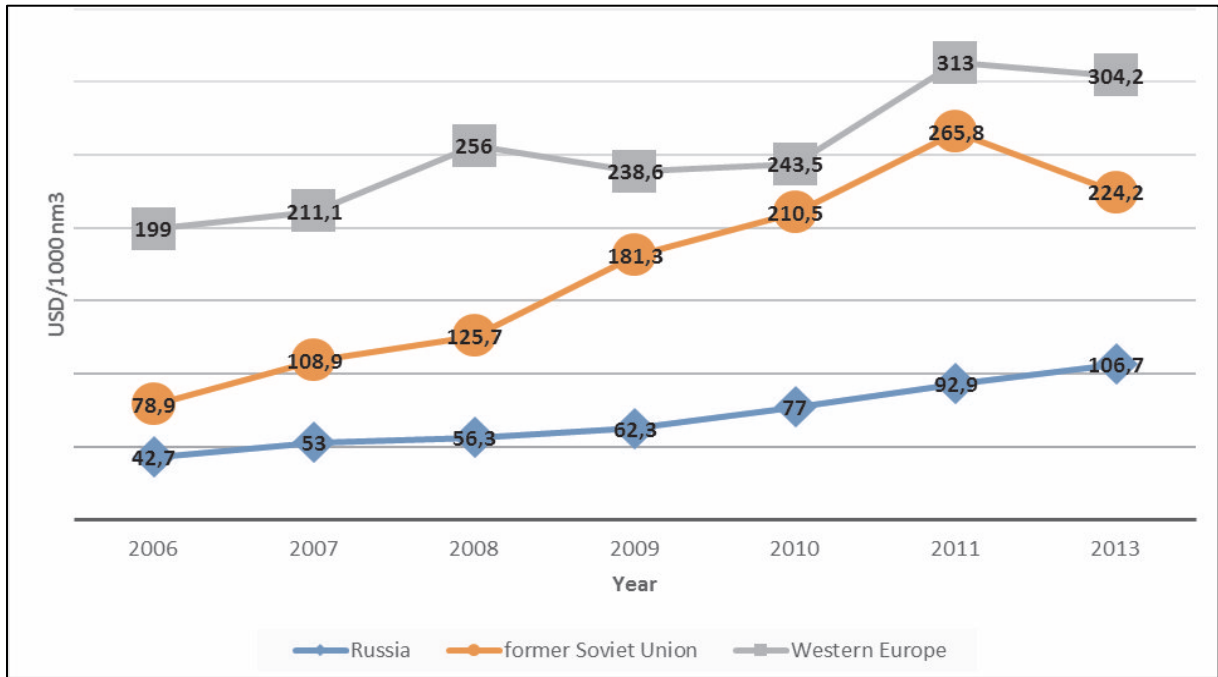

Kaynak: Henderson & Mitrova, 2015: 35.

Rusya'nın etki alanı dâhilinde olan diğer bir coğrafya ise eski Sovyet coğrafyasıdır. Baltık ülkeleri, Ukrayna ve Gürcistan ile varolan sorunlara rağmen bu ülkelere karşı yürüttüğü politikaların bölgede etkili olması ve Moldova ve Belarus gibi ve/veya Kafkaslar ile Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetler ile iyi ilişkilerin ve karşılıklı mutabakatın devam etmesi, Sovyetler Birliği'nin varisi konumundaki Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında hala başlıca aktör olduğunu göstermektedir. Bu ülkelerle Rusya arasında geçmişi Çarlık Rusya'sına dayanan bir tarihsel bağın mevcudiyetinin dışında güncel jeopolitik yapının bir gereği olarak da Rusya ile ilişkilenmeleri de ulusal ve uluslararası birçok denge faktörünün tesiri altındadır. Bu faktörlerin arasında önemli bir yere sahip olan enerji hususu ise Rusya'nın ana aktör olduğu bir niteliğe haizdir. Bu bağlam dâhilinde, son dönemde Ukrayna ile Rusya arasında varolan siyasi kriz gibi nedenlerle Avrupa'ya iletilen doğalgazın izlediği güzergâhların çeşitlendirilmesi için inşa edilen boru hatlarında birisi olan Yamal-Avrupa boru hattının Belarus'tan geçmesi veya Baltık Denizi'ni ve Karadeniz'i kullanarak sorunlu olduğu eski Sovyet ülkelerle minimum ilişkilenecek biçimde inşa edilen boru hatlarının kullanılmaya başlanması Rusya'nın doğalgaz ticaretinin politik veçhesini de ortaya koymaktadır. Ayrıca, Şekil 4'te görüleceği gibi, eski Sovyet coğrafyasının ihtiyacı olan doğalgazı yurtiçi piyasasındaki ortalama fiyatlamalar ile Avrupa piyasasındaki ortalama fiyatlamalar arasında bir fiyatlama politikasının da yürütülüyor olması Rusya'nın hala eski Sovyet coğrafyasına dair olarak siyasal projeksiyonunu da ortaya koymaktadır. Diğer bir taraftan, uzunca bir süre başta Türkmenistan olmak üzere Orta Asya ülkelerinde çıkarılan doğalgazı alıp kendi doğalgaz ticareti içine dâhil eden Rusya, Çin'in Orta Asya ülkeleri ile enerji de dâhil olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliklerine doğrudan ticarete girmesi sonrası doğalgaz alımını durdurmak zorunda kalmıştır (Lunden vd., 2013: 664). Orta Asya ülkeleri artık doğalgazlarını direkt satacak piyasaları daha rahat bir biçimde bulabilmekte

ve bu piyasalar oldukça büyük bir enerji ihtiyacına sahip Avrupa ve Çin gibi coğrafyalara aittir. Bu durum ise, hem Rusya'nın tüm bu coğrafyaların oluşturduğu bölgedeki doğalgaz piyasası üzerindeki egemenliğini hem de kendi etki alanı altında gördüğü Orta Asya üzerindeki hâkimiyetini tehdit eden bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle de, Rusya'nın doğalgaz ticareti olduğu kadar etki alanını da genişletecek biçimde yeni atılımlara, yatırımlara ihtiyacı ise aşikârdır. Bu ihtiyaca cevaben atılan adımlar ise, İran, Irak ve Suriye başta olmak üzere Ortadoğu coğrafyası ile Latin Amerika ve/veya Uzakdoğu ülkeleriyle yapılan işbirliklerini kapsamaktadır.

Şekil 4: Gazprom'un Ortalama Doğalgaz Satış Fiyatları

Kaynak: Kosowska & Kosowski, 2015: 291

Son olarak, Rusya'nın özellikle son dönemlerde etkili olmaya başladığı mühim coğrafyalardan birisini Çin oluşturmaktadır. 2001 yılında kurulan Şangay Pakti'nin de iki baş aktörü olan Çin ve Rusya son on yıllarda hem ekonomik hem de politik anlamda her geçen gün daha da yakınlaşmalarına ve yaptıkları işbirliklerine artan oranda bir enerji ticaretini eklemişlerdir. 2014 yılında yapımına başlanan Sibiry'a'nın Gücü 1 boru hattı ile 2019 yılında tanıtımı yapılan ve Moğolistan üzerinden inşa edilecek olan Sibiry'a'nın Gücü 2 boru hattının, Rusya ile Çin arasındaki doğalgaz ticaretini hem arttıracak hem de kolaylaştıracak projeler olacağı düşünülmektedir (Gazprom, 2021; Galtsova & Huang, 2020). Bu projeler ile aynı zamanda Rusya, hem Avrupa doğalgaz piyasasına alternatif oluşturacak kapasiteye sahip Çin piyasasına hem de Çin üzerinden Uzakdoğu ve Asya-Pasifik piyasasına da açılma planları yapmaktadır (Sharples, 2012: 12). Lakin, bu projelerden özellikle Sibiry'a Gücü 1'in Rusya açısından handikapları ise, boru hattının Gazprom'un arzu ettiği değil de Çin tarafının istediği güzergâh üzerinden inşa ediliyor olmasıyla Çin'in doğalgazı Rusya'nın Avrupa'ya sattığı fiyattan farklı ve muhtemelen daha düşükten almak isteğine Rusya'nın hayır diyememiş olmasıdır (Mikulska, 2020: 419; Henderson & Mitrova, 2015: 17-18). Çünkü, bir anlamda, özellikle iki ülkenin daimi düşmanı konumunda yer alan Batıya karşı ve iki ülke arasındaki bu ölçüde bir doğalgaz

ticaretiyle daha da gelişecek olan Çin ile oluşturulan ittifakın müstakbel siyasal ve ekonomik saikleri için bu türden göz ardı edilebilecek pürüzlerin var olması Rusya devleti ve Putin yönetimini için kritik bir öneme sahip değildir. Ayrıca, Putin yönetiminin ekonomik ve siyasal ajandasının temel dayanaklarından olan enerji alanında faaliyet gösteren devlet şirketlerinin başını çeken Gazprom'un hem gelecekteki fiyat istikrarsızlıklarına hem de Avrupa ile ortaya çıkabilecek bir durumda Avrupa piyasasına karşı alternatif piyasalar yaratması adına bugünden yeni projeler üzerinde çalışması gerekliliğinin farkındalığı ile ilk önce Çin'e, sonra Uzakdoğu sathına, en sonunda da tüm Asya-Pasifik coğrafyasına genişlemesini sağlayacak bu projeyi de tüm handikaplarına rağmen hayat geçirme kararlılığı içindedir.

5. Sonuç

Netice itibariyle, küresel enerji sektörü açısından dün ve bugün olduğu gibi yakın gelecekte de hala önemli bir güç olmaya devam etmesi muhtemel Rusya'nın bu konumunu sarsacak belli başlı sorunlarla da karşılaşma anlarının ihtimalleri her geçen gün biraz daha artmaktadır. Klasik enerji kaynaklarının –hem ekonomik hem de siyasal bazda– oldukça önemli bir yer tuttuğu Rusya'nın muhtemel karşılaşacağı sorunlar olarak; hem iç piyasalarda hem de dünya piyasalarında ilgili alanlarda faaliyet yürüten aktörlerin sayısının ve bu aktörlerin bu faaliyetlerine bağlı olarak rekabetin artmaya başlamasının yanısıra, Rusya'nın sahip olduğu yeraltı kaynaklarının mevcut rezervlerindeki azalmaya koşut olarak yeni rezervlerin bulunması gereksinimi ve bu işleme yapılacak harcamaların yüksekliği ile, özellikle Avrupa'nın her geçen gün artan enerji ihtiyacını karşılamak için çeşitli alternatif enerji kaynaklarının kullanımına geçilmeye başlaması gibi gelişmeleri bugünden öngörmek mümkün. Bu ve benzeri sorunlara yönelik olarak şimdiden alınması gereken tedbirler ile Rusya'nın gelecekte içine gireceği olası krizlere karşı önlem de alınmış olacaktır. Bu tedbirlerinde birisi enerji gereksinimini alternatif yollarla karşılamaya çalışan Avrupa'dan gelecek talebin azalmasına karşı başka talepkar ülkelerin ve piyasaların bulunması ve gereken ilişkilerin yaratılması ve sağlamlaştırılması olacaktır. Ayrıca, özellikle hala el değmemiş bir biçimde duran ciddi oranda bir rezerve sahip olan Arktika'da Rusya'nın egemenliği altındaki topraklarda ve kıta sahanlığında yapılan doğalgaz çıkarma çalışmaları da Rusya açısından hayati öneme sahiptir. Çünkü, bugün ve muhtemelen yakın bir geleceğe kadar hala klasik enerji kaynakları karşısında önemli bir etki alanına sahip olamayacak olan alternatif enerji kaynaklarına yönelik çalışmalara rağmen, klasik enerji kaynaklarına duyulan gereksinim dünya çapında mevcudiyetini uzunca bir süre daha koruyacak gibi görünmektedir. Bunun yanı sıra, hızlı endüstrileşme sonucu artan enerji ihtiyacını karşılamak için Rusya ile artan oranda enerji ticaretine giren başta Çin olmak üzere belli başlı Asya ülkeleriyle Gazprom üzerinden yapılan işbirlikleri Rusya için yeni kapıların açılmasını da sağlamaktadır. Ayrıca, Rusya'nın yine doğalgaz bağlamında geniş bir coğrafyaya hitap ederek dünya çapında bu alandaki üretici ve ihracatçı ülkelerin başında yer almasının yanında, hem Rusya içindeki üretimin yapılması ve taşınması aşamasında hem de eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerden yapılan ithalat aşamasında Rus devletinin en büyük şirketi olan Gazprom'un en önemli karar merci olması Rus devleti için de hem ekonomik alanda hem de siyasal alanda belirleyici bir rol oynamaktadır. Hakeza, Rusya için Gazprom sadece doğalgaz üzerine faaliyet yürüten bir şirket değil aynı zamanda Putin yönetiminin ve Rusya sınırları dâhilinde kurduğu otoriter rejimin de baş finansörü durumundadır. Uluslararası bazda ise, Rusya'nın eski Sovyet ülkelerden başlayıp Avrupa'ya, Uzakdoğu'ya ve hatta Ortadoğu'ya, Latin Amerika'ya kadar uzanan ve zaman zaman fazla müdahil de olduğu ülkelerarası ilişkilerinde de

Yıldırım-Şahin, E. (2021). Gazprom'un Rusya için öneminin ekonomi-politiği. *Fiscaeconomia*, 5(2), 470-491. doi: 10.25295/fsecon.920029

Gazprom adeta bir koz olarak kullanılmaktadır. Fakat Putin hükümetinin ve Gazprom başta olmak üzere devletin kontrolü altındaki dev enerji şirketlerinin şekillendirdiği Rus enerji politikası kısa vadede ülke içinde politik ve ekonomik istikrarın kaynağı olarak kullanılan, ülke dışında ise diğer ülkelerle ilişkiler bazında elini güçlendiren bir niteliğe haiz olsa da uzun vadede ciddi ekonomik ve –dolaylı olarak– politik ve toplumsal sorunlara yol açacağı şimdiden aşikârdır. Sonuçta da, açıktır ki bu öngörünün işaret ettiği sorunların kaynağına daha otoriterleşecek ve daha dikeyleşecek bir siyasal iktidarın kurulumu yerine siyasal olarak daha demokratik, toplumsal olarak daha özgürlükçü, ekonomik olarak daha eşitlikçi bir yönetim anlayışının kabul edilmesi ile inilebilecek ve sorunlar ancak bu şekilde kökünden çözüme kavuşabilecektir.

Kaynakça

- Bedirhanoglu, P. (2004). "Gorbaçov'dan Yeltsin'e Rusya'da Farklı Reform Pratikleri ve Neoliberalizm", S. Dedeoğlu ve T. Subaşat (Haz.), *Kalkınma ve Küreselleşme*, içinde (275-313). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Deprem, O. (2018). "Kamulaştırma Görünümlü Devletleştirme Dönemi". C. Başlamış ve O. Deprem (Yaz.), *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, içinde (152-161). İstanbul: Doğan Kitap.
- Dugin, A. (2014). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, (Çev. V. İmanov). İstanbul: Küre Yayınları.
- Eltchaninoff, M. (2017). *Putin'in Aklında Ne Var?*, (Çev. M. I. Durmaz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fotopoulos, T. (2008). "Transnational Elite and Russia: A New Bipolar World?" *The International Journal of Inclusive Democracy*, 4(4).
- Gaddy, C. G. & Ickes, B. W. (2010). "Russia after the Global Financial Crisis". *Eurasian Geography and Economics*, 51(3), 281-311.
- Galtsova, A. & Huang, T. (2020). "'New' Gas from Russia to China via Power of Siberia-2 Pipeline: New Route and New Strategic Opportunities". *IHS Markit*, 16.07.2020, <https://ihsmarkit.com/research-analysis/new-gas-from-russia-to-china-via-power-of-siberia-2-pipeline.html> (Erişim Tarihi: 09.04.2021).
- Gazprom. (2021). *Power of Siberia*, <https://www.gazprom.com/projects/power-of-siberia/> (Erişim Tarihi: 08.04.2021).
- Goryunov, F. (2012). "What Kind of Capitalism has Russia Built?". *Russia Beyond*, 23.03.2012, <https://www.rbth.com/articles/2012/03/23/what-kind-of-capitalism-has-russia-built-15160.html> (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
- Henderson, J. & Mitrova, T. (2015). *The Political and Commercial Dynamics of Russia's Gas Export Strategy*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, University of Oxford.
- Jouanny, J. R. (2017). *Putin Ne İstiyor?*, (Çev. M. Öztürk). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kagarlitski, B. (2008). *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, (Çev. F. Arıkan ve S. Arıkan). İstanbul: İthaki Yayınları.

Yıldırım-Şahin, E. (2021). Gazprom'un Rusya için öneminin ekonomi-politiği. *Fiscaoeconomia*, 5(2), 470-491. doi: 10.25295/fsecon.920029

- Korteweg, R. (2018). *Energy as a Tool of Foreign Policy of Authoritarian States, In Particular Russia*. Brussel: Policy Department, Directorate-General for External Policies, European Parliament's Committee on Foreign Affairs.
- Kosowska, K. & Kosowski, P. (2015). "25 Years of Gazprom on the Gas Market". *AGH Drilling Oil Gas*, 32(2), 289-302.
- Kotz, D. M. & Weir, F. (2012). *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, (Çev. C. Çakır). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Larsson, R. L. (2006). *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*. Stockholm: FOI - Swedish Defence Research Agency.
- Locatelli, C. (2017). "The Natural Gas Industry in Russia: Reforms under Debate". *L'Encyclopédie de l'Énergie*, 18.12.2017, <https://www.encyclopedie-energie.org/en/the-natural-gas-industry-in-russia/> (Erişim Tarihi: 27.04.2021)
- Lunden, L. P., Fjaertoft, D., Overland, I. & Prachakova, A. (2013). "Gazprom vs. Other Russian Gas Producers: The Evolution of the Russian Gas Sector". *Energy Policy*, 61, 663-670.
- Mikulska, A. (2020). "Gazprom and Russian Natural Gas Policy in the First Two Decades of the 21st Century". *Orbis*, 64(3), 403-420.
- Moser, N. (2018). *Oil and the Economy of Russia: From the Late-Tsarist to the Post-Soviet Period*. London & New York: Routledge.
- Özdemir, V. (2018). *Rusya'nın Kodları: Türkiye'de Rusya'yı Ararken Rusya'da Türkiye'yi Bulmak*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Sağlam, M. (2014). *Gazprom'un Rusyası: Rusya'da Devletin Dönüşümü*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sharples, J. D. (2012). "Russia-EU Gas Relations: The Russian Perspective". Conference paper for the *British Association of Slavonic and East European Studies (BASEES) Annual Conference*. 31 March-2 April 2012. Cambridge, UK.
- Statista. (2021). "Gazprom's Leading Customer Countries Based on Gas Sales Volume in 2019 (In Billion Cubic Meters)". <https://www.statista.com/statistics/353622/natural-gas-sales-top-customers-of-gazprom/> (Erişim Tarihi: 27.04.2021).
- Şahin, E. Y. (2019). "Ulusötesi Kapitalist Sınıfın Sovyet Sonrası Rusya'daki Tezahürleri", O. Şimşek (Ed.), *Uluslararası Politik İktisatta Tarihsel ve Güncel Tartışmalar*, içinde (103-118). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Urnova, A. (2009). "Russian State Corporations: A Stabilizing Economic Force or a Drag on Growth?". *Kennan Institute*, <https://www.wilsoncenter.org/publication/russian-state-corporations-stabilizing-economic-force-or-drag-growth> (Erişim Tarihi: 22.03.2021).
- Uzgel, İ. (2020). "Rusya Küreselleşmenin Neresinde?". *Gazete Duvar*, 27.01.2020, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/01/27/rusya-kuresellesmenin-neresinde> (Erişim Tarihi: 03.03.2021).

Yıldırım-Şahin, E. (2021). Gazprom'un Rusya için öneminin ekonomi-politiği.
Fiscaoeconomia, 5(2), 470-491. doi: 10.25295/fsecon.920029

Wark, M. (2020). *Moleküler Kızıl: Antroposen Çağının Teorisi*, (Çev. C. Yardımcı). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Yıldırım, E. (2017). "Boris Yeltsin ve 1993 Anayasa Krizi". *Birikim / Güncel*, 23.03.2017, <https://birikimdergisi.com/guncel/8229/boris-yeltsin-ve-1993-anayasa-krizi> (Erişim Tarihi: 05.03.2021).

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Fiscaeconomia Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Ethics Statement: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, Fiscaeconomia has no responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study.

Yıldırım-Şahin, E. (2021). Gazprom'un Rusya için öneminin ekonomi-politiği. *Fiscaeconomia*, 5(2), 470-491. doi: 10.25295/fsecon.920029

Political Economy of the Importance of Gazprom for Russia

Emek YILDIRIM-ŞAHİN

Extended Abstract

In the course of human history, the period that energy need soars and maybe peaks contains the period of time starts with the industrialization and continues until today. On the one hand, in general energy need, which increases further day by day as an outcome of industrialization and capitalism, is tried to supply through the consumption of carbon-based energy sources, while it is met by using energy acquired initially from coal, then from petroleum and gas, and lastly hydraulic, solar and wind energy that are accepted as more eco-friendly energies besides nuclear energy created as an alternative to coal and petroleum. On the other hand, in spite of diversification of energy sources by means of the development of science and technology, accelerating energy need is still one of the significant problems of capitalist system. For this reason, possessing a certain amount of energy sources also means having a crucial position within global economic and political arena in a sense. The political and economic balance between exporting countries, which have energy sources for both meeting domestic energy need and exporting energy worldwide, and importing countries includes a decisive influence on political and economic structure of the global capitalism at the same time. Especially in the second half of 20th century, it can be seen that one of the reasons of major and minor economic crises, regional/local conflicts/wars and controversies between countries is transportation belonging to energy sources or capturing and using the sources. On the bases of economically leading countries of the world, energy requirement, which is necessary for providing continuance and improvement of economic capacities led by current heavy industry on the one side and informatics sector extending its sphere of influence every passing day on the other side, has a key role in the context of relationships with each other and the rest of the world. In other respects, within this context, it can be observed that besides these countries, transnational corporations, which have a political and economic power in the global capitalist system much more than most of the countries throughout the world, and international institutions and organizations also get involved sometimes directly sometimes indirectly arisen problems relating to the energy and decisions should be taken.

Russian Federation is one of these leading countries. Russia, which is geographically the biggest country in the world, becomes one of the primary actors in the global energy sector because of the underground and ground sources existing in its extensive lands having borders with the European Union (EU), China and the United States of America (USA). For example, today one quarter of the world natural gas reserve and %20 percent of mined natural gas is in Russia, mostly in Western Siberia (Lunden et al., 2013: 663). Moreover, by the help of economic and political relations remained from the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) era in consequence of being heir of Soviet Union, the connections and alliances it establishes in international arena –especially in the Middle East, Latin America and Africa– enable that it has a decision-maker position in energy market. In this context, basic factors, which influence for advancing the significance of Russia globally in the energy market in both political and economic areas, are large energy companies controlled by administration of Vladimir Putin and the Russian state. The leading ones are Gazprom and Rosneft. Gazprom, which is the largest corporation in Russia since it was nationalized in the beginning of 2000s, becomes a

Yıldırım-Şahin, E. (2021). Gazprom'un Rusya için öneminin ekonomi-politiği.
Fiscaeconomia, 5(2), 470-491. doi: 10.25295/fsecon.920029

significant enterprise for the Russian state in economic and political areas on both national and global scale at the same time. In virtue of this significance, within the scope of this work, for understanding the reasons and results of the sphere of influence Gazprom possesses, it will be tried to first handle the historical background of Gazprom from past to today briefly, and then investigate the current place and importance of the corporation on national and international bases.